91. PAUNKÜLA mõis (Paunküll). Rüütlimõis.

Kose k/n, Paunküla Invaliididekodu (Kose kihelkond).

Peahoone on suur kahekordne kivihoone, millest viimane ehitatud kaasajal. Algne ehitus pärineb XIX saj. I poolest ja oli klassitsistlikus stiilis. Ta põletati 1905.a. ja taastati eklektilises laadis ehitusena, seejuures lammutati peakorrust katnud algne mezzanino ning sammasportikus. Kaasajal on säilunud vanast kõrge soklikorrus, mis eraldatud peakorrusest kitsa soklikarniisiga. Soklikorruse aknad on ruudukujulised, 4-ruuduga. Raamitud aknad laiade krohviääristega poole kõrguseni, ülaosas on lukukivi. Põhikorrusel on säilunud esifassaadis algne akende rühmitamine: keskteljel paiknev peauks on ääristatud 2 kitsa ja 2 laiema aknaga, seejuures laiem on pilastrite vahel. Järgnevad 3 akent, mis ühtlaste vahedega, nende aknalaudade joonel kulgeb kitsas vahevöö, mida lõikavad aknaid ääristavad lamedad krohviäärised. Viimased on pikendatud ning toetavad akna kohal asuvat profileeritud kitsast simsi. Selle all on aga seinapinnast eenduv lukukivi. Neile kolmele pidulikult kujundatud aknale järgneb akende rida lõpetav, teistest pikema vahega ning kahe pilastriga eraldavalt rõhutatud kõrge kaaravaga aken, mis ülalt kaetud kaarfrontooniga, all aga on seinapind liigendatud eenduva tahvliga. Aknad on seejuures kitsad ja kõrged, 8-ruudulised. Fassaadi seinapinna lõpetab ülal kitsas vahevöö ning laiem ja eenduv profileeringuga räästakarniis. Selle kohale on ehitatud kaasaegne ilmetu korrus XX saj. algusest pärineva lameda plekk-kattega kelpkatuse ülestõstmisega.

Peaukse ees on säilunud kõrge trepipodest, mille all tonn võlviga läbikäik. Podestilt laskub astmeliselt ääristatud lai kivitrepp. Ukse kohal on säilunud samast perioodist pärinev metallist varikatus, millel kõrge kaar ja ees segmentakent

meenutav ažuurne võre. Varikatust kannavad metallist eklektilise kujundusega tugikäpad.

Hoone tagaküljes on keskteljel eenduv kolme akna laiune keskrisaliit, mis ehitati juurde peale 1905.aastat. Selle fassaadi aknad paiknevad reeglipäraste vahedega, on rühmitamata, mõned antud petikakendena. Samuti puudub igasugune liigendatus (lukukivid, frontoonid jms.). Seinapinda liigendavad vaid kitsas soklikarniis ja räästakarniis (kordavad esifassaadi vorme). Lammutatud on ka suur puitveranda.

Hoones asub invaliididekodu, ta on heas seisundis.

Kõrvalhooneid on palju, neist osa moodustavad peahoonega teatavas ulatuses ansambliliselt seotud rühma (ait, tall), ~~piken~~-paiknedes pargi küljel. Palju hooneist on varemeis. Olulisemad

Ait on suur krohvitud telliskivihoone klassitsistlikus stiilis. Hoonet katab seintest kõrgem kelpkatus (katteks eterniit) Räästakarniis on lai ja profileeritud. Hoone keskteljel paiknev uks on ääristatud paariti asetatud poolsammastega, mille kujundus lähedane doskaana orderi sambale. Kapiteeli abakuse plaat eendub horisontaaltalast tunduvalt. Uks ja sambad on asetatud kergelt taandatud seinapinda. Uks on lai, kahepoolega ja vooderdatud kalasabamustris laudistusega. Ukse kohal on kogu laiuselt segmentaken kiirtekujulise raamistusega. Aknas on ka lattrauast kisadega trellid. Uksest kahel pool on kummalgi poolel 2 väiksemat segmentakent, mis kujundatud analoogiliselt. Hoone võib pärineda XIX saj. I poole keskelt.

Tall on säilunud osaliselt. Ta omas aidaga sama mahu ja kõiges samalaadse kujunduse ning asub temaga ühel joonel. Ümarsambad on siin asendatud taandatud seinapinda asetatud 2 pilastriga, mis ääristamas segmentaknaga ust. Võib pärineda samuti XIX saj. I poole keskelt või II veerandist.

Valitsejamaja on pikem ühekordne krohvitud kivihoone, mille keskosa on kahekordne. Nii ühe- kui ka kahekordse ehituse viilkatused omavad ühel joonel harja. Katused omavad laiu üleulatuvaid räästaid ja laudviile. Katteks on kaasajal eterniit. Ühtlaste vahedega paigutatud aknad omavad väga lamedaid kaari, on 6-ruudulised. Ukse kohal on väike valgmik. Hoone võib pärineda XIX saj. II poole keskelt ja lõpuveerandilt.

Ait-kuivati on pikk krohvitud telliskivihoone, mis algselt oli ilmselt esimesena kirjeldatud aida taoline - ka siin on säilunud keskteljel taandatud seinapind, uks ja seda ääristavad paaris poolsambad. Hoone ilmselt XX saj. alguses ehitatud kuivatika, kaetud viilkatusega ja saanud kõrge, tellistest neljatahulise, karniisidega korstna.

Laut on pikk lõhutud maakivist krohvimata ehitus, millel kõrge laastukattega ja üleulatuvate räästastega viilkatus. Aknad paiknevad ühtlaste vahedega, on pikad ja 6-ruudulised. Hoonega liitub otsal risti samast materjalist kahekordne hoone, mille nurkadel ja avade külgedel kasutatud tellist. Avad kaetud seejuures lamedate kaartega, kusjuures teine korrus oli tõenäoliselt laudatööliste korteriteks. Hoonet katab lame viilkatus (katteks eterniit). Ehituskompleks tervikuna on tõenäoliselt XX saj. alguse ehitus.

Moonakate maja (algselt?) on üle Pirita jõe. Tema alakorrus on rõhtpalkidest, ristnurgaga, teine hilisem korrus aga karkassehitus. Hoone seinad viimistletud horisontaalse vooderdusega, korruste vahe rõhutatud kitsa veelauaga. Hoonet katab kõrge ja üleulatuvate räästastega viilkatus, millel viiludes laiad tormilauad. Otsviilud vooderdatud diagonaallaudistusega. Alakorrus on vanem, ilmselt XIX saj. keskelt. Tema aknad on väikesed ja kitsad, teine korrus võib pärineda XIX saj. lõpust. Tal on

suured kahepoolsed 3-ruudulised ja profileeritud piirdelaudadega aknad. Samalaadsed on ka otsviilu aknad.

Park on keskmise suurusega, 6,4 ha. Ta asub Pirita jõe suunas langeval reljeefil, kusjuures esiväljak on ühes tasandis. See on liigendatud suure ringteega, kuhu suundub maanteel pikem lehtpuuallee. Allee ei ole suunatud peahoone keskteljele, vaid hoone vasakule tiivale. Tee läbib graniittulpadega värava. Tulbad on neljatahulised, ülalt ahenevad astmeliselt, astmed kaetud plaatidega, lõpetatud metallkuulidega. Esiväljakut ääristav puistu on tihe, puud vabades rühmades, sulgedes vaate peahoonele maastikust. Seevastu tagakülg on laialt avatud jõele, kuhu lauskjal reljeefil looklev paralleelteedevõrk. Ka siin puud hästi valitud rühmadena, domineerivad pärn, saar, tamm. Kontrasti annavad nulud, kuused, hõbepajud, on ka elupuid. Pargi seisund hea, kuigi jõe kallas võsastunud.

Külastatud viimati 1974.a., pildistatud 1973. ja 1971.a.

Paunküla mõis.
Peahoone esikülg.

Paunküla mõis.
Peahoone tagakülg.